

ალმაჰმად ხანის თავის შკვეთელი

ეცხეთელი ანდრია

(სადისა)

და

მორჩილი რაყდენ ბარაქიძე

გამოცემული

იოზ ისაქაძის-მიერ

თფილისი

სტამბა მ. შარაძისა და აზს., ნიკოლოზის ქ. № 21.

1901

ალმაჰმად ხანის თავის მკვეთელი

მცხეთელი ანდრია

(სადიხა)

და

მონაწილე რაყდენ ბარამიძე

გამოცემული

იოზ ისაკაძის-მიერ

თფილისი

სტამბა მ. შარაძისა და აზბ., ნიკოლოზის ქ. № 21-

1901

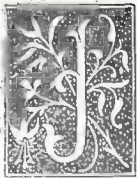
35612

Дозволено цензурою, Тифлисъ 7 Ноября, 1900 г.

ალმაჯვად ხანის თავის მკვათელი

მცხეთელი ანდრია (სადისა).

I

ართველთ მეფეების დროს ყმაწვილების აღზრდა ასე იცოდნენ: ყმაწვილი გახდებოდა თუ არა 6—7 წლისა, მას მაშინათვე ანბანის კითხვას დააწყებინებდნენ, მაშინ ანბანს ხბოს და ძროხის ბეჭზედ სწერდნენ, მით ასწავლიდნენ. დაბეჭდილი ანბანის წიგნებიც გვქონდა, მაგრამ ესენი მაშინ ძვირად ფასობდნენ. ზოგს ოჯახში ყმაწვილმა ქართული ანბანი არც კი იცოდა, მაგრამ ზოგი ერთ ქართულ ლოცვებს კი ზებირათ სწავლობდნენ. ნამეტურ „უფალო ღმერთოს“ ლოცვას, სადაც ბავშვის ნიჭიერების ვედრება არს გამოხატული. ანბანის და საჭირო ლოცვების დასწავლის შემდეგ ყმაწვილს ასწავლიდნენ სხვა-და-სხვა საგმირო არაკებს, მაშინ, ჩვენში საგმირო არაკები დიდს მოღვაწეში იყო შემოსული. საგმირო არაკების კითხვით ქართველნიც მთლიად გმირობას ეჩვეოდნენ. მაშინდელ ქართველთ მოწაფეების ცემა სრულებით არ იცოდნენ. მაგალითადაც არ მოხდებოდა, რომ სადმე ოსტატს მოწაფე გაელახა. ჩვენი გლეხის წარსული ცხოვრება სწორეთ აღუღებული ბრძოლაა, საოცნებო სურათი დრამის თუ ტრაგედიის. ვინც კი ჩვენი ისტორია იცის, ის ამაზე ცხადათ დარწმუნდება. გლეხთ ასეთს მნიშვნელობას თვით ჩვენი „ქართლის ცხოვრებაც“ გვიმტკიცებს, მაგალითებრ: „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებით, მთელს ჩვენს წარსულში, ერთ ქართველ გლეხსაც ვერ ვნახავთ, რომ მას თავის სამშობლო ქვეყნის წინაშე რამე ლალატი ჩაედინოს, ვისთვისმე რამით ევნოს, ეს ბატონებო, მეტათ დიდი ღირსება არის ჩვენის გლეხ-კაცობისა.

მეფე ერეკლემ სპარსელებთან საქმე მაგრა დაიჭირა, განიძრახა მის ძლევა, რაც სხვა მეფეებს არ ეძლიენათ. ამის ტრფობა მას ავღანისტანის გალაშქრების დროს ჩაენერგა. საქართველოს გაძლიერებისთვის მან სამუდამო ჯარის დაარსებაც განიძრახა, ამისთვის რომის სენატსაც მიმართა. რუი ეთშიაც არა ერთხელ იქმნა თხოვნა გაგზავნილი. 1765 წლების შემდეგ, სხვა და სხვა პირთა დახმარებით თფილისში გაიხსნა ზარბაზნების ჩამოსასხმელი ქარხანა. ქარხანას განაგებდა რუსეთში ნასწავლი არტილერისტი. ამ ქარხანაში ჩამოსხმულ იქმნა 84 ზარბაზანი, 40 ზარბაზანიც მეფე ერეკლეს ეკატერინა იმპერატრიცასაგებ მოუყვიდა საჩუქრათ. რუსეთიდან ზარბაზნების მოტანას ასახელებენ 1771 წ. როცა მეფე ერეკლესთან, მინისტრად წარმოგზავნილ იქმნა ივან ლავრენტიჩ ლვოვი და 1772 წ. როცა ტოტლებენის მაგიერ გენერალ მაიორი სუხოტინი იქმნა წარმოგზავნილი. საქართველოში ზარბაზნების ჩამოსხმა და არტილერია აღრინდგანვე ცყო. არტილერისტებათ ხშირად ევროპიელნიც ყოფილან. მეფე ერეკლემ რუსეთში ქართველთ შვილები ინჟინერიის სასწავლებლათაც გაგზავნა. ამის შესახები ერთი წერილი „წერაკითხვის სამართველოშიაც“ ინახება. მეფე ასე სწერს რუსეთში მყოფს გ. ქავჭავაძეს: — „ამა და ამ თავადიშვილს უჩჩიე რამ მანდ ინჟენერობა შეისწავლას, რითაც იგი თავის მამულს დიდთ გამაადგება და ეს შენთვისც დიდი ვაჟის მოშორება იქმნება წინაშე მამულისა“. მეფე ერეკლეს დროს, 1780 წლის შემდეგ, საქართველოში, რუსეთიდან ჩამოვიდა გერმანიელი იოსებ გეტინგი, კაცი თავის დროის კვალად განსწავლული და განვითარებული. ეს პირი მეფემ დიდის პატივით მიიღო, იგი დაადგინა თავის შვილების მასწავლებლად და შემდეგ არტილერიის გამგეთ. 1795 წ. გეტინგიც იღებდა ომში მონაწილეობას ოცხარედ ბრძოდა. იგი სპარსელთა ტყვეთ ჩაუვარდათ და თან წაიყვანეს. იქ ამას ყვინი დარჩენას სთხოვდა, მაგრამ გეტინგს არ უნდოდა იქ დარჩენა, რადგანაც ყვინი

სძულდა მას ისე როკორც ბარბაროსი და საძაგელი ბილწი. რამდენიმე ხნის შემდეგ მეფის განკარგულებით სპარსთაგან ტყვეების გამოსყიდვა დაიწყეს, ტყვეებთან უპირველესად გეტინგი იქმნა განთავისუფლებული და საქართველოში დაბრუნდა. საქართველოში მოსული მეფის კარზედ სცხოვრებდა. ეს პირი მოესწრა მეფე ერეკლეს სიკვდილს, გიორგის და ბევრიც სხვა საყურადღებო ცნობებს. მეფემ და მეფის ძეთ მას თფილისში მამულები აჩუქეს. გეტინგმა საარტილერიო ხელოვნებას გარდა მესაათობაც იცოდა და მეფეების დროს, თფილისში მას საათის მაღაზიაც აქვნდა, სადაც ქართველთ შვილებს მესაათობასაც ასწავლიდა. 1800 წ. რუსეთში გადასახლდა. იქ ქართველთ ბატონიშვილებმა დიდის პატივით მიიღეს და კარგი ულუფაც დაუნიშნეს.

XVIII საუკუნეში, საქართველოში მესაათეები სხვებიც იყვნენ, ერთი ვილაც ებრაელი, სტამბოლიდამ შემოსული და ერთიც ბერძენი. ამათ გარდა იყვნენ სხვა და სხვა ევროპიელნიც, რომელნიც მეფისა და ბატონიშვილებისაგან დიდ პატივში იყვნენ. მე კარგად ვიცი, რომ XVIII საუკუნეში, თფილისში სცხოვრებდნენ ნეშეცებიც, იტალიელნი, ფრანკუზნი, რუსებიც ხომ მრავლად და ინგლისელებიც, რომელთა ზოგნი ვაჭრები იყვნენ, ზოგნი მსწავლულ მოგზაურნი და ზოგნიც სხვა და სხვა მიზნით აქ მოსულნი და მცხოვრებნი. ვინ იცის რამდენი ამათში მეტად უცხო და შესაჩინევი პირნიც ყოფილან, რომელთაც ერთობ დიდი ზე გავლენა ჰქონიათ ჩვენს მეფეებზედ და სამეფოზედ, დღეს კი ჩვენ მათის ცხოვრების და ვითარების, არაფერი ვიცით. ამ ცნობებსაც დიდის წვალებით ვპოულობთ სხვა და სხვა ძველის ბარათების მეოხებით.

ასე რომ საქართველოში, სამეფოდ 150 ზარბაზანი მეტი ითვლებოდა, ეს ზარბაზნები დარიგებულ იქმნა მათელს საქართველოს ციხე სიმაგრეების და სოფლებისკენ. ამბობენ, რომ 1775 წ. იმერეთშიაც ჩამოასხმევინეს ზარბაზნებიო საქარ-

თველოს ასეთმა გარემოებამ სპარსეთს აღრევე აუხილა აუღლები, ამ თვალების ახილვისაგან გულმა ფანჯალის დაუწყა, მათ ველარ მოითმინეს, საქართველოს მომართეს, მუქარება შემოუთვალეს, მუქარაში ყოველთვის შემდეგი ღარიგება იხატებოდა:

ქართველებმა რუსებს თავი დაანებეთ, საქართველოში რუსები ნუ მოგყავთ, თორემ როცა იქნება ჩვენ შემოვალთ საქართველოში და მთლად ავიკლებთ, დედა მიწის პირზე მოგსპობთ. ჩვენ ამას ველარ ავიტანთ, რუსებს თავი დაანებეთ. მათ მრისხანებას ფრთები 1760 წ. მიეცა, როცა თეიმურაზ მეფე რუსეთს გადასახლდა, რქ გარდაიცვალა. მეფე ერეკლე და მის ღროის ზოგი ერთი კაცები სპარსეთის ყენის უადვილესად არწმუნებდნენ ერთგულებას და მით მის ღრძო გულსაც აწყნარებდნენ. მუქარება თუმც რსმოდა, მაგრამ ჭკვიან და ბრძენთ ქართველთაგან ეს მუქარება მალე ქარწყლდებოდა, ალა მაჰმად ხანის გაძლიერების შემდგომ კი საქმე სხვაფერ წავიდა, იმის ღრძო გული ველარაგინ დააცხრო. ეს ბოროტი და სისხლით გაფუჭებული ხოჯა სპარსეთში რაღაც მანქანებით განდიდდა, ამ ძლიერებას უცხოვლესად დაეხმარა სპარსთა ფანატიზმიც. დაკოდლიმა ხოჯამ ძირს ჩამოაგდო თავის მემკვიდრე ბიძა, ირანის ტახტის მფლობელი, მის მაგიერ ტახტი მან დაიკავა. ეს საქმე მთელს სპარსეთს ეოცა, მაგრამ გაოცება აქ რაღათ იყო საჭირო, მუსულმანების ფანატიზმმა სძლია ყველაფერს, მათმა ფანატიზმმა არამც თუ მარტოთ საქართველო დაამხო, არამედ დაამხო თვით სპარსთა ძალი, გამგეობა და უფლება. ქართველნი ქვეშევრდომნი იყვნენ სპარსეთის, მაშასადამე ერთგულნიც იქმნებოდნენ იმ ყაენის, ვის ქვეშევრდომთაც იგულისხმებოდნენ, ცხადი საქმეა ქართველნიც მფლობელის შაჰის მომხრენი უნდა ყოფილიყვნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქართველნი მოლაღატეთ ჩაითვლებოდნენ, ამიტომ ქართველნი, როგორც ერთგულ ქვეშევრდომნი ყაენს ემსახურებოდნენ. მაგრამ მოხდა

ისეთი შემთხვევა, რომ ზრძოლაში ძლეულ იქმნა ყენი, ძლეულ იქმნენ მასთან მთელი ქართველობაც, აქ გაიმარჯვა ალა მაჰმად ხანმა, გაიმარჯვა ყველაზე და იმ ქვეშევრდომებზედაც, ვინც მის მოწინააღმდეგეს ეხმარებოდა, უანგარობა ქართველთაგან არც შეიძლებოდა. ქართველნიც აბა რაღა ფიქრი უნდა ყენისათვის გადასაყლაპავ ლუკმად უნდა ქცეულიყვნენ. მაინც ყაჯარმა ასეთი ჰაზრი შეადგინა ქართველებზე: ქართველნი ჩემ მოწინააღმდეგეს ეხმარებოდნენ, მე არ მომემხრენ, ეხლა მე ვიცი მათი დასჯა და პასუხის გება. მე შევანანებ, ქართველთ კი მოვერევი, იგინი ჩემგან მით უფრო არიან დასაცემ ასაკლებანი, რადგანაც ჩემი მეტოქნი სხვას მიემხრობიან, ნამეტურ რუსებს, რუსი მათი მერჯულეა, მისვლა-მოსვლაც აქვსთ ერთმანერთში, თუ ასე არა ვქენ, მაშინ სპარსეთს ხელიდამ კარგი ლუკმა გამოეცლება. მართლაცა და ქეციან სპარსეთს, საქართველო ერთობ კარგს ლუკმას აწოდებდა, ამ ლუკმით იგინი წელში მაგრდებოდნენ, სულს იბრუნებდნენ. ეს ლუკმა შესდგებოდა მრავალ გვარ გარდასახადისაგან. საქართველოს ლუკმა სპარსეთისათვის ცხონებათ ითვლებოდა, სიცოცხლის მიმცემ ძალად, უამისოდ იგინი იქმნება სულაც გაწყალებულიყვნენ, პირში სული შეხუთვოდათ. საძაგელის ყაჯარის სიბილწეს და ქართველთადმი შეუბრალებლობას შემდეგი გარემოება და მტრობაც დაეხმარა: განჯის, ბაქოს, ერევნის, შუშის და სხვა და სხვა კუთხის სომხებს სასტიკად სტანჯავდნენ და აწვალებდნენ ხსენებული ქვეყნის თათრები და ხანები, ამათის გულისთვის მეფე ერეკლე გადაეკიდა განჯის ჯავათ ხან ზიად ოღლის. ზიად ოღლის მეფე ერეკლე ერთ დროს შეებრძოლა კიდევ, განჯაზე საომრად წავიდა, თან 32 ათასი საჯკეთესო მეომარი ქართველი წაიყვანა, ეს მეომარნი მთლად მიაჟლიტა! 8000 ურზიდამ საქართველოში აღარც 300 ურემი დაბრუნდა, ხარი, კამეჩი, ცხენი, ჯარის იარაღი და სხვა საქირო ნივთები მთლათ იქ დაიღუპა, მეომართაგანაც ძრიელ მცირე დაბრუნ-

დენ, მტერზე გაიმარჯვეს, მაგრამ არც თვით დაეყარათ კეთილი. თვითაც ისე მცირედ დაშთენ, რომ შემდეგ მტერზე უფლებაც ვეღარ მოახერხეს, ამ გარემოებამ ქართველებს დიდი თავზარი დასცა, დიდი მეზი დაარტყა, ყველა მწუხარებით იგონებდა შ2 ათასი ქართველის დახოცვას და 8000 ურმის დაკარგვას, ქართველთ წუხილს გარეშე ამ გარემოებამ საქართველოსაც დიდი მარცხი მოუვლინა, დიდი უბედურება, შ2 ათასი საუკეთესო ქართველი ჩაგრულ სომეხთათვის დაიხოცენ, იმოდლოვ განძიც დაჰკარგეს, ყველა ამის სანაცვლოთ ჰპოვეს ის, რომ 100 ოდე ოჯახი სომეხთ დევნულების თფილისში მოიყვანეს და ჰავლაბარში დაასახლეს. შ2 ათას ქართველთ მეომართ მხედრების სანაცვლოდ და 8000 ურმის სამაგიეროდ ქართველთ 100 კომლი სომეხთ ოჯახი დაშთენ, ამათ უნდა გაეწიათ მაგიერობა, ამით იშოშმინებდა მეფე გულს, მაგრამ ვერც ამაში აღმოჩნდა იგი შორს მხედველი. შემდეგ თვით მათივე ნათესავები გახდენ მეფის მოღალატე, გაჭირვების მეოხებით და სპარსთა და ვითომც მუქარებით თვით ესენივე მიემხრენ მეფის მტრებს, თვით ესენივე მოუძღოდენ ზიად ოღლის წინ, როცა კი ზიად ოღლი საქართველოზე ამხედრდა და მამად ხანს მოუძღვოდა.

ერთხელ ყაენმა მეფეს შემდეგი პირობა შემოუთვალა: თქვენ, მე მძევლათ თქვენი ტახტის მემკვიდრის შვილი მომეცით, მეც ფიცით პირობას მოგცემთ, რომ დღეის შემდეგ მე ფეხი მანდეთ არ გადმოვდგა, ოღონდ თქვენ კი თავი დაანებეთ რუსებს და ნუ ემხრობით, ნუ გინდათ მათი მეგობრობა.

მეფეთათვის ესეთი რჩევა დიდათ სამძიმოდ აღმოჩნდა. უარი განაცხადა. ამიტომ ყაენიც ამხედრდა, ამის ამხედრებას ზიად ოღლიც უწყობდა ხელს, იგი უფრო აქეზებდა, ათას ნაირის ბოროტებით მოსავდა. მას სასტიკად სურდა ირაკლი მეფის ჯავრის ამოყრა, საქართველოს დამხობა. ნატვრა აღუსრულდათ, რამდენიმე ხნის შემდეგ ალა მაჰმადხანი 70,000 ჯარის კაცით ამხედრდა და საქართველოზე წამოვიდა გასა-

ლაშქრავად. ამ დაგეშილ უსამართლო თათრის ჯარს მოემბ-
ტნენ ჯავათ-ხანის ჯარის კაცნი და სომეხნიც. ესენი მალე
წამოვიდნენ საქართველოზე, ჯარს გზის მაჩვენებლათ და წა-
ნამძღოლათ თვით ჯავათ ხანი მოუძღვოდა.

ომში ქართველთ დიდი მხნეობა გამოიჩინეს, მამად ხანი
აყრას აპირებდა და წასვლას, მაგრამ იგი განჯელ და ერევ-
ნელთ შეაჩერეს, უთხრეს:

ერეკლე მეფეს ძრიელ ცოტა ჯარი ჰყავს, თქვენი მას-
თან ერთი დღის ბრძოლა მთლათ დასცემს, დაამხოხსო. მაჰ-
მად ხანმა შეისმინა განჯელთ ჯაშუშური რჩევა და ამაზე არც
შესცდა. იგი ორ სამ დღეს კიდევ დარჩა, დასუსტებულ ქარ-
თველთ ბრძოლა უწყო კვალად, და ამ ბრძოლით მთლათ აი-
კლო და დაამხო თბილისი. თბილისის დამხოხის შემდეგ მც-
ხეთამდისაც წავიდა, სოფლებს იკლებდა, ხალხს იტაცებდა,
სხვათა მრავალთ, მოტაცებულვით შორის, ტყვედ ჩავარდა,
ერთი მეტად თვალ-ტანადი ყმაწვილი ქართველი ბიჭი, მცხე-
თელი, გლეხის შვილი, ანდრია, რომელიც თვალადობით და
ტანადობით შესანიშნავ შესახედავობის ყოფილა.

II

უნდა ვსთქვათ, რომ მცხეთელ ანდრიას გარდა სხვაც
ბევრი შესანიშნავი ქართველ ყმაწვილები იპყრეს ტყვეთ და
სპარსეთში წაიყვანეს, იქ ესენი გაათათრეს, მათგან საქარ-
თველოში აღარავინ დაბრუნებულა. იქ დაპატიმრებულვით
იყვნენ. უმრავლეს წაყვანილებთაგანი ყაენის და მის ახლო
ნათესავების მსახურებათ იქმნენ დატოვებულები. ალა მაჰმად
ხანი ბრძოლის შემდეგ სპარსეთში დაბრუნდა, გული აღევსო
საწყაულთ. ქართველის აღარაფრის შიში აღარ ჰქონდა. იგი
ფიქრობდა: ერთი რომ კიდევ გავილაშქრო საქართველოზედ,
მაშინ მთლათ დავამხო მათაო. მაგრამ ეს ჯერ საქარო არ
არის, მე ჯერეთ შორიდამ უნდა უმზირო ქართველთ საქმეს,
თუ დღეის შემდეგ როგორ მომეპყრობიან, რა გვარ კავ-
შირს დაიჭერენ ჩემთანაო. ყაენი დაშოშმინდა, მიეცა თავის

ცხოვრებას, ქართველთ სამეფომ ტყვეების შესახებ სპარსეთთან მიწერ-მოწერა და ლაპარაკი გამართა. ზოგი ტყვეები განთავისუფლებულ იქმნენ, ზოგნი იქ დატოვებულ და გათათრებულ, მცხეთელი ანდრიაც მალე გაათათრეს, სახელად სადიხა უწოდეს. იგი ყაენის კარზე იქმნა დატოვებული მოსამსახურეთ. მაინც ყაენის შინაურ მოსამსახურეთ უმეტესს ნაწილს გათათრებული ქართველები შეადგენდნენ, ქართველნი მას სამაგალითოდ ემსახურებოდნენ, სპარსთა ასეთი სამსახურის ნიჭი სულ არ ჰქონდათ. თვით ყაჯარი იყო მეტათ ცუდის თვისების კაცი, ადრე იგი მისმა მეტოქეებმა საქურისი ჰყვეს, ამით ფიქრობდენ, რომ ალა მაჰმადხანს საყოველთაოდ ხელიდამ გამოეცლებოდა ტახტის მეძიებლობის ძალაო. ეს მის ზიდაშვილებმა მოუხერხეს პატარაობის დროს, რადგანაც კანონით ვრთ დროს ირანის ტახტს მაჰმადხანი დაიჭერდა. გასაქურისებამ ალა მაჰმად ხანზე ერთ ხნობით ბნელათ იმოქმედა: შეგმდეგ კი მან თვალები გაახილა, ტახტის დაკაჯების ოცნებას მიეცა, მაგრამ ტახტს რა ოხრათ დააშთენდა, შვილები მას არ ეყოლებოდა და ცოლი. ტახტის დაქვერა უფრო ჯაფრით მოინდომა, რადგანაც რათ გამასაქურისეს მეო. ჯაფრით კვდებოდა, ბევრსაც ნაღვლობდა, მაგრამ ვედარას შეგლიდა თავს, საქმე წასული იყო. როგორც საქურისი, იგი იყო ქოსა, გამხმარის სახის, ერთის შეხედვით 16—17 წლის ბიჭს ჰგვანდა და მეორეს მხრით, მოხუცებულს დედაკაცს, სახე ჰქონდა ჩავარდნილი, ხმელი. ტანითაც დაბალი და მასთან გამხმარი. ხასიათით გოროზი, ბაიყუშის თვისების, მასთან გაუტანელი, მტერი ყველასი, ცბიერი და უპურ-მარილო. სადაც კი ქალს ან ვაჟს ნახავდა, მათის ჯაფრით აღარ იცოდა რა ექნა, ყველას ეჩხუბებოდა, ყველას აგინებდა და აშინებდა, კაცის მოკვლაც ჩალასავებ მიაჩნდა. მან არც სამართალი იცოდა, არც სიძმართლე, არც სიბრალული, არც ნამუსი ჰქონდა. მაჯალითსაც მოგახსენებთ, ვიდრე მცხეთელი ანდრია გამოიწურთნებოდა, მინამ მას ქართველთ სხვა მოწებიც ჰყვან-

და. რომელიმე მას ხელზე ემსახურებოდნენ. ერთხელ ყაენმა ეს მოსამსახურეები თვისკენ იხმო, მაგრამ გათახსირებულ ქართველთ მონებმა ყაჯარის დაძახება დროზე ვერ შეიტყვეს, დროზე ვერ მივიდნენ სისხლის მსმელს ყაენთან. ყაენი გაჯავრდა, როცა მონები მივიდნენ, იგი გაცეცხლდა და დაუყვირა:

თქვე გიაურებო, არ გესმისთ, რომ გეძახდით.

ვერ გავიგეთ მზისა და მთვარის ფასო, მიუგეს მოწიწებით მონებმა,

თქვენ კაი ყურები არა გქონიათ, მე გიჩვენებთ მაგის წამალს.

საჩქაროთ დაუძახა კარის კაცთა და მრისხანის ბრძანებით მიუგო ასე:

ამ გიაურებს კაი ყურები არა აქვსთ, წაიყვანეთ და ეხლავე ორივეს ყურები დასჭერთ, რომ შემდეგისათვის კარგათ გაიგონ ჩემი ბრძანება. ბრძანება მალე შეასრულეს, წაიყვანეს საბრალო მონები და შეუბრალებლათ ორივეს დასჭრეს ყურები. ყურების დაჭრის სიმწვავისაგან მათ მწარეთ ტირილი მოართეს. ტირილი ყაენმა გაიგონა, საჩქაროდ დაუძახა ამ მშვენიერ ქართველთ ყმაწვილებს და ასე უთხრა:

თქვე გიაურებო, ჩემი მოწყალება თქვენ განა ეგრე მიიღეთ, თქვენ მადლობელი არა ხართ, რომ საქმე ანუ სასჯელი ყურების დაჭრით გავითავდათ. კარგით, ხვალ გიჩვენებთ მე თქვენ საქმეს. დაუძახა საჩქაროდ კარის კაცთა და შეუბრალებლად უბრძანა შემდეგი:

ხვალ, ეს გიაურები გაიყვანეთ და ორივეს თავები მოკვეთეთ. მეორე დღეს ბრძანება შეუბრალებლად იქმნა აღსრულებული. ამბობენ, რომ ორივე ეს ყმაწვილები თავადის შვილები ყოფილან. ყველა ამ ქართველთ საქურის მონების უფროსათ ქართველივე საქურისი თავადი სუმბათაშვილი ირიცხებოდა, რომელიც აღრიდგანვე იყო სპარსეთში ტყვეთ წაყვანილი და იქვე გარდაიცვალა 1830 წლებში თათრობაზე გა-

დასული. ეს სუმბათაშვილი მომსწრე იყო ირაკლის, გიორგის და კარგი მეგობარი ალექსანდრე ბატონიშვილისა. სუმბათაშვილი სახელოვანი ვაჟკაცი ყოფილა და მიტომ გამოაზსაჭურისეს, ისპანიდამ განთავისუფლებულს თვით ბებიაჩემს ენახა ეს სუმბათაშვილი ღ მასთან მცხეთელი სადიხაც, ვისის მოთხრობითაც ვსწერ და რომელ მოხუცმაც ძრიელ ბევრი ამბები იცოდა სადიხაზედ.

ზემო ხსენებულ ყმაწვილების უსამართლო სასჯელს მცხეთელი ანდრიაც კარგად უმზერდა. მას გული დაეთუთქა, ცხარეთ იტირა, მღულარე ცრემლები დაღვარა, მაგრამ რას უშველიდა. თვითაც ეშინოდა, რომ ოდესმე იგიც ამ დღეებში არ ჩავარდნილიყო, ამის შიში მით უფრო ჰქონდა, რადგანაც ალა მაჰმად ხანი სისხლით გაუმადლარი იყო, მან თურმე ძრიელ ბევრი ყმაწვილები დაახოცვინა. ახლად ვათათრებულ ქართველთ გარდა მუსულმანებსაც ხშირად ახოცვინებდა, ზოგს უბრალოდ, უმიზეზოდ, ამით ყრილობდა თავის ჯავრს. ისეც მომხდარა ხოლმე, რომ ხშირად სადმე ახალ გაზრდა ცოლქმარნი უნახავს, მათი ერთობა დიდად სწყენია, შეშურებია, უკანასკნელ იგინი დაუხოცვინებია და მით დაუკმაყოფილებია თავისი შხამიანი წადილი. ასეთის საქციელით მან მთელს ირანში ერთობ ცუდი სახელი დაიმსახურა. ახალგაზრდა და ცქვიტ ქართველ სადხამ ყაჯარის ამბები კარგად იცოდა, მიტომ უფრო ეშინოდა, რომ ოდესმე მეც არ მომიდოს ბოლოვო სადიხა, ანუ ანდრია მცხეთელი იყო, შესანიშნავი ღონისა, თავის დროს, იგი ტალამხანაგებში პირველ ღონიერ ყმაწვილ მოჭიდავეთ იფვლებოდა, ბევრს ერეოდა საკვირვლად.

მასთანვე ლაპარაკიც მარილიანად სცოდნია, თავის დროს კვლავ მალალ ნიჭიერიც ყოფილა, იგი გაზრდილა სვეტის ცხოველის სასოფლო სკოლაში, სვეტი ცხოველის სკოლა აღრიდგანვე არსებობდა, იგი გაუქმებულ იქმნა 1795 წელს. შემდეგ დროის ქართველთა

ველარ მოიცალეს სვეტი ცხოველის სკოლის ვახსნა. პატარა ანდროს თავის მადლიანი წილი სვეტი ცხოველის სასწავლებლისაგან ჰხვედრია, იქ განათლება გონება, იქ ანთებია გულში საქართველოს სიყვარული, მისი გაუქრობელი ლამპარი. მაშინ ანდრიასთანა ბიჭები საქართველოში უხვად იყვნენ, ყველა მათგანს უდიდესად სწამდა ჯერედ ზნეობა, სინიღისი, ქრისტიანობა და, მერე ქართველთ განმახათლებელი წმიდა ნინო, საქართველო და მისი პატივის ცემა მაშინდელ დროში, სკოლის გარეშე, მშობლებიც ამზადებდნენ. ბავშვებს ასე:

შვილებო, გაიზარდენით, იცანით თქვენი ქვეყნის გაჭირვება, ეცადეთ, რომ მხნე ვაჟკაცები გამოხვიდეთ. საღიხა 8 წლიდან 14 წლამდე სულ მის სამზადისში იყო, რომ თოფის სროლაში კარგად დახელოვნებულიყო, მერე ომში წასულიყო და ქვეყნის წინაშე ვაჟკაცობით თავი გამოეჩინა, მტერს გულადად შებრძოლებოდა. მომსწრე კაცებთაგან გამიგონია, რომ მაშინ 15—16 წლის ყმაწვილები ისე ეომებოდნენ მტერს, როგორც კარგნი ვაჟკაციო. მაგალითებრ სამას არაგველებში 200—16—18 ახალგაზრდა ბიჭები იყვნენო, მერე ამათ რა ქმნეს, იშვიათი საქმე, მაგალითია ჩვენს ისტორიაში, მშვენება თუშ-ფშავთ ახალ-გაზრდებისო. საქართველოს წმიდა სიყვარული იქამდის იყო აღორძინებული იმ დროის ქართველთ შორის, მათ ისე უღუღლდათ ეს ნაკადული გულში, რომ მეომართ რაზმებს თვით ქართველთ დედა-კაცებიც ეკეცებოდნენ.

მართალია საქართველოს გაჭირვება ადგა, მართალია ხშირად მისი მანათობელი ლამპარიც ბნელდებოდა, უკანასკნელ დროს სხივიც ქრებოდა, მაგრამ მხნე და ერთგულ მამულიშვილების მეოხებით არც ქართველთ მტერს ადგებოდა კარგი დღეები, მათ ქართველნი ისე ეღეტდენ, ისე სწყვეტდენ როგორც ცხვრის ფარას. ასეთ ღირს შესანიშნავს გამირობის ღ ვაჟკაცობის ცნობებს ჩვენის „ქართლის ცხოვრების“ გარდა

თვით სახალხო ლექსებიც ხომ უხვად გარდმოგვცემენ. ქართველი ერის სული და გული ამ ლექსებიდან და ზებირ თქმულებიდან სჩას, ეს ლექსები და თქმულებანი სარკვე მხნე და ვაჟკაც განვლილ დროთა. ქართველთ ცხოვრებაში ვისაც უნდა გაიცნას დიადი ქართლის ცხოვრება, მაშინ იმან ჩაიხედოს ქართულს სახალხო ლექსებში, თქმულებებში და იგი იქ დაინახავს ქართველ ერის ცხოვრებას, ქართველს გმირების წამებას, მათს აურაცხელს ტანჯვას, საქართველოს თვით არსებობისთვის უშურველად თავის შეწირვას. ასე იყო აღრე ქართველთ ვითარება, ასე იღვწოდენ მამულისა და ერის დასაფარავად ქართველნი და მათ მიტომაც შეინახეს თავიანთი ტკბილი და საყვარელი ქვეყანა. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, მაშინ ქართველნიც ისევე დავემხებოდით. 700—800 წლის წინეთ, როგორც კავკასიის სხვა-და-სხვა სახელმწიფონი დაეცნენ თათრების მეოხებით. მაგალითს გვიმტკიცებს არმენიის დაცემა ჩვენზე 800 წლის წინეთ, ვიზანტიის 400 წლის წინეთ, ურუმის ქალდიის 800 წლის წინეთ. ზალაკანის კუნძულთ სამეფოების 400 წლის წინეთ. ჩვენ ქართველთ კი თავი შევინახეთ, სამთელსავით ვდნებოდით, საყოველთაოდ ჩვენი სამეფოს მოსპობას თათრები ვერ ახერხებდენ.

ქართველ ერის ასეთი ბედნიერების მიზეზები იფარებოდა იმაში, რომ მაშინდელ ქართველთ შორის წრფელის მამულის შვილობით აღვსილი გლეხკაცნი მრავლად იყვნენ, მცხეთელ ანდრიასთანა ცქვიტ და მალხაზ ბიჭებს, ჩვენ ყველა ქართველის ოჯახში ვნახავდით. დრო იყო მაშინ ისეთი, ყველა ქართველი თავის დროის შვილი იყო, თავის დროის დიდების აჩრდილი, ნაშთი თავგანწირულების, ყველას თავ ქვეშ ედვა თოფი, დამბაჩა, ხმალი და ხანჯალი. ქართველი რომ თავის დროის კვალად ასე არ ყოფილიყო მომზადებული, მაშინ იგინი ამოდელა მუსულმანთ მტრებთ შუა მომწყვდელი სრულიად ვერას გააწყობდენ, ერთს საუკუნეში გაჰქრებოდნენ. მთელი სპარსთ ოსმალნი ჩვენს სამშობლოზე

ნავარდობდნენ, ჩვენთ ნაშთებს ზე ტაძრებს ანგრევ-აქცევდენ, მაგრამ მძლავრად ჩვენს დაცემას მაინც ვერ ახერხებდნენ, ქართველნი იმოდენად ძრიელ აზრდილნი იყვნენ მხნე მამა-პაპათა გმირობის, რომ იგინი მაინც თავისუფლად იფარავდენ საქართველოს დაუძინებელ მტრებისაგან. ასე გადარჩა საქართველო თავის დაუძინებელ მტრებს, ისეთი შვილები ჰყვანდა ძველად საქართველოს, დიდიდამ დაწყებული პატარამდე, ყველა საქართველოს სიყვარულში ღრედა სულსა და გულს. ყველა ანდრიასავებ იღვწოდა თავის საყვარელის კეკელუცის საქართველოსთვის. დიად, იღვწოდა და მათს გმირულ ღწვას არც ჩვენი ისტორია დაიდუმებს, აი დღესაც ვშლით წინაშე მკითხველის ერთს ახალგაზრდა ქართველის გმირის ცხოვრებას.

როგორც ვსთქვით, მცხეთელ ანდრია ტყვეობაში ალა მაჰმადხანს ახლდა გვერდით, მგზავრობაც მასთან მოუხდა, მცი-რე ღროის განმავლობაში ანდრიამ სპარსული ენაც შეისწავ-ლა, ყაჯარის მონობას და მონურს გარემოებას დაემიარჩილა. საქართველოში მისი მშობლები სტიროდნენ მით უფრო, რადგანაც ისიც შეიტყეს, რომ ანდრია მოკლული არ არის, არამედ ალა მაჰმადხანს ახლავს გვერდითო, იმედი ჰქონ-დათ, რომ 1796 წ. ზაფხულში, ანდრიო საქართველოში დაბრუნდებოდა, რადგანაც საქართველოს სამეფოს ხარჯით, სპარსეთიდან ქართველთ ტყვეების გამოსყიდვაც იწყეს, ბევრი ტყვე დაბრუნდა, ბევრი გზაში მოკვდა, ბევრი კი-დეც არ გამოუშვეს იქიდან, არ გამოუშვეს ისინი, ვინც უფრო ტან-თვალადნი იყვნენ. მათშივე მოჰყვა საბრალო ანდრია, თუმცა ტყვეების დახსნის დროს ანდრიასაც ჰქონია იმედი თავის დახსნისა, მაგრამ ნატვრა ვერ აუ-სრულდა, მისსავე ბედის წრეში სხვა-და-სხვა ქართველთ შვი-ლებიც მოჰყვნენ ყველა რჩეული ყმაწვილები ყაჯარის ბრ-ძანებით დაკლდნენ ჰყვეს, გამოასაჭურისეს. ამ დღიდან ან-დრიამ გულში ჩაინერგა სვავის მაჰმადხანის მტრობა და ოდე-

მე სამაგიეროს გარდახდა. ამის აზრისანივე იყვნენ ყველა ის ქართველნი, რომელნიც კი სპარსეთში იქმნენ პერობილნი, საქართველოში არ გამოშვებული, იქ დაკოდილნი. ანდრიას გულში სასტიკათ ზღვავედებოდა სვავის მაჰმადხანის მტრობა. პატარა ანდრიას და მის ამხანაგებს თვალწინ ხატათ და სარკეთ ედგათ ის წამების სურათი, როცა ამ სვავმა საქართველო დაარბია, როცა მოუშადებელ ქართველებს მოულოდნელად დაეცა თავს, მოსპო თფილისი, დაწო ყველაფერი, ბევრს ალაგას უხვად ჟლიტა ქართველობა. ყველა ამ უბედურებათა მოგონება პატარა ვაჟკაც ანდრიას გმირის ცეცხლით ანთებდენ, გული და სული აუტირდებოდა, როცა კი მოიგონებდა საქართველოს ტანჯვა-ვაებას, რაც მათ თვალთ წინ მოხდა მძლავრის სვავის მეოხებით. პატარა ანდრიამ სპარსეთიდან საქართველოში დაბრუნებულთ ბევრ განთავისუფლებულ ტყვეს დააბარა შემდეგი:

თუ სადმე ჩემს მშობლებს ნახავთ, აუწყეთ, რომ ანდრია ცოცხალია, იგი საქართველოს მტრის ყაჯარის მსახურია, ჩემთვის ნუ სწუხან. თუ კარგად ვიქენ, საქართველოს უძლოურებას ამ ძაღლს არ შევარჩენ, როცა იქმნება სამაგიეროს გადაუხდით. ასეთი ცნობები ქართველთ შორის ამბათ ვრცელდებოდა, მის დაჯერება კი არავის ჰქონდა, რადგანაც სპარსეთში პერობილ ქართველ მონისაგან ვინ რას წარმოიდგენდა, ვინ მოიფიქრებდა, რომ საქართველოს სისხლის მსმელს მტერს საქართველოს გარეშე, ქართველთაგანი თვით სპარსეთშივე გამოუჩნდებოდა.

დრო ნელ-ნელა მიდიოდა, სხვა-და-სხვა ქორები საქართველოდამ სპარსეთში მაჰმად-ხანის წინაშე შინათ გამცემთაგან ხშირად მიფრინავდენ, მტერს კვალად ასმენდენ, რომ მფევე ერეკლე და მისი შვილი გიორგი სახუმრო საქმეს არ ჩადიან, მათ სამუდამოდ გადასწყვიტეს რუსეთთან დაახლოვება, მისვლა-მოსვლაც მოახშირეს, რუსის კაცებიც ხშირად მოდიან საქართველოში, რუსის ჯარის მოსვლასაც ელიანო.

მალე წყეულმა კაცები გამოგზავნა და ერეკლე მეფეს კითხვა მისცა ასე:

ერეკლე მეფე! შენ, მართლა აპირებ ჩემს ორგულობას, შენ არ გინდა, რომ მე ხარჯი მაძლიო, გინდა რომ ასეთ მორჩილებას თავი გაანებო, როგორც თქვენ ჩვენის წინაპრების ყოფილხართ? ამის მე არა ვიცი რა, ამას მარტოთ ახლა მასმენენ. თუ მართლა ასეა, მაშინ იცოდეთ, რომ თქვენ ამას ვერ მოესწრებით, რუსების მოსვლამდე მე მოვალ მანდ და სულ ყველას დაგამხობთ. საქართველოს ტახტს მე სხვას ჩავაბარებ. ვიმეორებ გაფრთხილებას, თორემ წელს, 1797 ივლისის გასვლამდის, მთელს საქართველოს დავიმორჩილებ, თქვენც კი დღე არ დაგადგებათ. თუ ეს ასე არ არის და თქვენ ჩემი ერთგულები ბრძანდებით, მაშინ ამის ცნობა შემატყობინე, რომ მეც დავშოშმინდე.

35612

მეფემ აცნობა შემდეგი:

ჩვენ, თქვენთან საერთო აღარაფერი გვაქვს; თქვენ ჩვენ ისეთ დღეში მოგვათავსეთ, რომლის შემდეგაც ჩემი თქვენდამი ერთგულება შეუძლებელია. მოულოდნელად, ქურდულად, ავაზაკურად თავზე დამეცი, სხვების სიტყვით და მტრობით ქალაქი წამიხდინე, მთელი თფილისის სასახლეები დამიწვი, შენგან რამდენი კიდეც სხვა გაჭირება მომადგა კარსა, ყველას ვერ მოგითვლით, დღეს კი თქვენ მე მუქარებას მითვლით, დამონებას ღ თან მეგობრობას ითხოვთ! მე შევიყვარო ის კაცი, ვინც ჩემი მტერია, ვინც ჩემის ერის წინაშე ზიზღი დაიმსახურა, ეს როგორ შეიძლება, მე რომ დავიმეგობრდე, მერე ჩემი ერი რას იტყვის, იგინი როგორ შეხედვენ ჩემს ასეთ საქციელს. არა, ეს არ შეიძლება, მე ჩემებურად უნდა მოვიქცე, როგორც გერჩიოთ, თქვენც ისე მოიქეცით, მობრძანდით და ჩვენც აქ დაგხვდებით, ვნახოთ ვინ გაიმარჯვებს. ან ჩვენა და ან თქვენ, საქმე სამუდამოდ გავათაოდ. მეფის ასეთი პასუხი ალა მაჰმადხანს დიდად ეწყინა, იგი მეორედ აღმხედრდა და საქართველოზე უკანასკნელ

განსალაშქრავად გამოემგზავრა. მალე მოადწონა ბაქოს, იქილამ განჯას, აქედამ მოუწოდა შაქ შირვანის ხანს თავის ჯარით, ერევნის, განჯისას, შუშისას და ყველა ამათის ლაშქრით მალე აპირებდა თბილისში მოსვლას. შუშიდამ გამოსვლის პირველ დღეს, ერთ ალაგას ჩამოხტნენ ღამის გასათიებლად. ამ მგზავრობაშიაც ყაჯარს საღიხა ემსახურებოდა და ერთი ამის ამხანაგი ლეკის ბიჭი, იმ ღამეს, ჯარში, ალა მაჰმადხანის ფული დაიკარგა, დაკარგვის ამბავი ყაჯარმა არ იცოდა, ყველას ეშინოდა. ნამეტურ საღიხას და მის ამანავს, ამათ ჩხუბიც მოუვიდათ ერთმანერთში, ჩხუბი ხანმაც შეიტყო, მას ძლიერ ეწყინა, საღიხას და მის ამხანავს სასტიკად დაემუქრა, გათენდა მეორე დღე, ყეინმა საღიხას უბრძანა:

სალოცველი ხალიჩა გაშალე და წყალი მომართვი.

საღიხამ ხალიჩა მალე გაშალა, ვერცხლის სურით წყალი და ტაშტი მიუტანა. მაჰმადხანმა დაასხა წყალი ტაშტში, მალე დაიბანა ხელ-ფეხი და განემზადა სალოცავად. ლოცვის დროს, საღიხას სურა და ტაშტი უნდა აეღო ხალიჩილამ, მივლავებინა, ტაშტის აღების დროს, უცბად მარცხი მოუხდა, ტაშტიდამ წყალი ხალიჩაზე დაეღვარა, ეს წყალი მაჰმადხანს მუხლებ ქვეშ შეუდგა, მაგრამ მინამ ლოცვა არ გაათავა, ხმა არ ამოიღო. საბრალო საღიხაც სასტიკად შეშინდა, სახეზე ნაცრის ფერი დაედო, სუ კანკალი დააწყებინა. მინამ ხანი ლოცვას გაათავებდა, მინამ იგი მიწაზე დაემხო. ლოცვის გათავებამდის მაჰმადხანს გული ბრაზით აევსო, სისხლი ყელში მოებჯინა, აღარ იცოდა რა ექმნა, როგორც იქმნა აღშფოთებით გაათავა თუ არა ლოცვა, მაშინათვე საღიხას მივარდა:

ეს რა ქენი შე წყეულო, შენ შემიბილწე დღეს მე ლოცვა, შენ კიდევ გიაურობ, ეს შენ განგებ ქენი, განგებ მოახლინე. შენ მტრობ მე. კარგი, მე გიჩვენებ შენ საქმეს, ხვალ, ჯუმას, როგორც გათავდება თუ არა ჩვენი ლოცვა, შენ და შენს ამხანავს თავი მაშინვე მოგეჭკრებათ. საღიხამ ტირილი

დაიწყო, ბოდიში და პატიობის თხოვნა ვერ გაბედა ამ დროს, იქ შირვანის ხანიც იმყოფებოდა.

ამას სადიხა ძლიერ შეებრაღა, ყაჯარს სადიხას პატიუობა სთხოვა.

მზისა და მთვარის ბადალს დიდებულს ალა მაჰმადხანს, ჩვენ ყველა ხანები სადიხას და მის ამხანაგის პატიობას გვეფიქრებით, გთხოვთ, რომ სადიხას მიუტევოთ, ჩვენ დაგვდეთ მისი ვალი.

არა, ეს არ შეიძლება, მე მასზე გაჯავრებული ვარ. იგი გიაურია, გულით ქართველია, ჩემი ლოცვის დროს განგებ დაღვარა წყალი. მისი პატივი არ შეიძლება. ხვალ პარსკევია, როგორც გათავდება თუ არა ჩვენი ლოცვა მაშინათვე სადიხას და მის ამხანაგს თავები მოეკვეთებათ, პირველი მისთვის, რომ სადიხამ დღეს ჩემ წინ, ლოცვის დროს, მასხარობით წყალი დაღვარა და მეორე მიტომ, რომ გუშინ მათ ჩემი ფულიც დაკარგეს. შაქ-შირვანის ხანმა ვეღარა უთხრა რა სისხლის მსმელს სვავს.

თავ-მკვეთლებს ბრძანება მიეცათ, რომ ხვალ, მზათ იყავით, ჩვენი ლოცვის შემდეგ სადიხას და მის ამხანაგს თავები უნდა მოჰკვეთოსო. თავის მკვეთელნი მეორე დღისთვის მოემზადნენ. ეს ბევრს ეწყინა, მაგრამ ვინ რას იზამდა, ალა მაჰმადხანის გაროზ გულს ვინ დაამებდა, მის ბოროტს ბაღამს ვინ დაშრეტდა, არავინ, იგი მტერი იყო ყველასი, შეუზრალეებელი, უსამართლო, კაცის სისხლის მსმელი, ნამეტურ ქართველი ხალხის. მის ურჯულო გულს მარტოდ სადიხას უმანკო სისხლის დაღვრა და აწყნარებდა, მარტოდ ეს მისცემდა მის ბოროტ სულს. შეებას. ხუთშაბათის საღამომ მოატანა. სადიხა და მის ამხანაგს ლაპარაკი მოუვიდათ, სადიხამ უთხრა:

ხვალ ჩვენი განკითხვის დღეა, მოდი ძმაო და ეხლა მინც შევრიგდეთ, უკანასკნელად ძმურად დავიხრცნეთ.

კეთილი, ძრიელ კარგი, მეც მენატრება შერიგება. მიუგო სადიხას ამხანაგმა.

ესენი მალე დაკავშირდნენ, მალე თავიანთ ბედზე საუბარი ჩამოაგდეს, მერე პირობაზე ფიცი დადეს და ჩუმად საუბარი დაიწყეს, ამათ საუბარს შირვანის ხანმა ყური მოჰკრა, რაღაცა შეატყო, ექვი აიღო, მაგრამ ხმა, კრინტი არ დასძრა. არა ვის არაფერი უთხრა, რადგანაც გარდა ჯავათ ხან ზიად ოღლის, ალა მაჰმადხანის ყველა ხანებს სჭირდათ ჯავარი, ყველა იმას ნატრობდა, რომ ეგები საქურისი მალე ჩაძალღებულყო. განჯის ხანს გარდა, ერეკლესთან სხვა ხანებს სამტრო არა ჰქონდათ რა. ესენი თავიანთ ჯარით საქართველოზე ალა მაჰმადხანის ბრძანებით მოდიოდნენ, ეს რომ ასე არ ექმნათ, მაშინ მათაც დაარბევდა.

III

ხუთშაბათი დღე დაბინდა, სადიხას და მის ამხანაგსაც უახლოვდებოდათ განკითხვა, ესენი დალონებულ იყვნენ, ორნივე ერთმანერთს გაფითრებით უმზერდნენ, იგინი დიდად უკმაყოფილონიც იყვნენ თავის უწყალო მხვედრზედ, სადიხამ ველარ მოითმინა და თავის ამხანაგს ასე მიჰმართა:

ნეტა რა დავაშავეთ ისეთი რამ დანაშაული, რომ ხვალ ჩვენ თავები უნდა დაგვკრან. ეს განა სამართალია?

ამხანაგებმა ერთმანერთს ხელი ხელს გადახვიეს, გადაჰკოცნეს და მერე ცრემლებიც მოერიათ თვალებში, ერთს მეორე ებრალებოდა სასიკვდილოთ.

ახ ნეტა ჩვენმა ხანმა მაინც იკითხოს მიზეზი ჩვენის დახოცვისა.

სთქვა ლეკის ბიჭმა.

მაგას ვინ იკითხავს უსამართლოს ყაჯარისაგან. იგი სისხლის მსმელია, ჯერ ვერ გაძლა კაცის სისხლის სმით მისი ბოროტი გული და მიტომ უნდა ჩვენი სისხლის დაქცევა. სთქვა სადიხამ. ამათ საუბარმა რამდენსამე ხანს გასტანა, ერ-

თმანეთს ფიცი მისცეს მტკიცე პირობაზე, შერე ერთმანერთს განეზიარა თავის ჰაზრი. საღიხამ გაუტყდა ამხანაგს და მიმართა ასე:

მეგობარო, გეტყვი შემდეგ რჩევას და სხვა შენ იცი, ვინემც ამ ძაღლმა ჩვენ დაგვხოცოს ხვალია, ამალამ მოვახერხოდ და ჩვენ მოვკლათ იგი; ამით რამდენ სიკეთეს დავთესათ ქვეყანაზე. ჩვენ, ჯანდაბას, ხვალ დაგვხოცონ; ასე იქმნება თუ ისე, ეს ხომ მაინც არ აგვცდება.

ოო, მეც ვე უნდა მეთქვა, მაგრამ შენი მერიდებოდა, მეც მაგ ჰაზრის ვარ, ჯაან ბიჭო, შენი კი ჭირიმე, შენი; ძალიან კარგი.

ამათ საუბარი ქმნეს, მასთან თათბირი და უკანასკნელ გადაწყვიტეს, რომ ამალამ ძილის დროს, როცა მთელი ჯარიც დაიძინებს, მის გუშაგთაც მიეძინებათ, სწორედ იმ დროს, ჩვენ უნდა ალა მაჰმადხანი მოვკლათ უსათუოდ, ამათ საუბარს ყური მოჰკრა შირვანის ხანმა, მათზე ალლო აილო, მაგრამ ხმა არ გასცა, როგორც ვსთქვით ზემოდ, გაეხარდა კიდევ, რადგანაც მას ალა მაჰმადხანის მტრობაც ჰქონდა. საღამო დაბნელდა, მალე მოვიდა ღამის ლოცვის დროც. მაჰმადხანმა პური სჭამა, მალე „ახაშამ ნამაზიც“ ილოცა და მის შემდეგ დაწვა და დაიძინა, ამ ღამესაც საღიხას და მის ამხანაგს უნდა ემსახურნათ მისთვის, მის კარავში უნდა გაეთიებიათ ღამე და ეყურებინათ მისთვის, რომ არავის რა ექმნა.

უჟა ღამისას ალა მაჰმადხანი ღრმა ძილში შევიდა, საღიხას და მის ამხანაგს კი გული უფანტქალვებდათ, საშინელს მდგომარეობაში იყვნენ ჩაცვივნილი, არ იცოდნენ, როგორ, რისთვის მოველოთ ხელი, როგორ მოვკლათ თავის სისხლის მსმელი. უკანასკნელ ამათ გარდასწყვიტეს საქმის შესრულება, ჩუმად შევიდნენ მაჰმადხანის კარავში, თან შეიტანეს წინადვე მომზადებული გალესილი ცული და ხანჯალი. ერთ წუთში, მათ ორივემ ერთად დაჰკრეს თავში და ერთის მძ-

ლოვრის დაკვრით თავი ისე მოაშორეს ტანს, რომ მაჰმადხანს კრინტის დაძრაც ვერ შესძლებია.

ამათ მოქმედებას შირვანის ხანი თვალ-ყურს ადევნებდა, იგი კარგად მიხვდა, რომ ამ ბიჭებმა რაღაც ქმნესო, ალა მაჰმადხანი უნდა მოეკლათ, მაგრამ ეს როგორ მოხდა, ამათ ისე როგორ მოკლეს, რომ მან ხმის ამოღებაც ვეღარ მოახერხაო. მალე ამ ხანმა ეს ბიჭები თავისთან მიიხმო, ცნობაჰკითხა, იგინი გამოუტყდნენ. ხანმა საჩქაროდ ფული აჩუქნსხვა ტანისამოსი ჩააცო და გათენებისას უთხრა:

აბა, ახლა თქვენ იცით, გასწით და გაიქცეოდთ თქვენის ქვეყნისკენ, თავს უშველეთ.

ესენი მაშინათვე გაიქცნენ მარდათ და თავს უშველეს. გათენდა დილა, ლაშქარმა იწყო აღკაზმვა, მაგრამ მაჰმადხანი კი არ იღვიძებს. მის გაღვიძებას ვერაფერ ბედავს: უკანასკნელ ისევ შირვანისხანი მივიდა კარავთან, თან სხვა ხანებიც მიიყვანა, კარებიდამ შესძახეს ალა მაჰმადხანს, მაგრამ მისგან პახუხი არა ეძლეოდათ რა. უკანასკნელ მათ გაბედეს და კარებს ხელი შეახეს, გააღეს და შეიხედეს შიგ. კარავში ნახეს ის, რასაც შირვანის ხანიც ელოდა. საშინელი სურათი: ალა მაჰმადხანის თავი ტანს მოაშორებული ძირს ეგდო და ტანი ლოგინში მთლად სისხლში მოსვრილი. ამ მოულოდნელმა ამბავმა ხანებს თავ-ზარი დასცა, ჯარში ყრია მუღლი განისმა, ყველა განცვიფრებით ამბობდა: რომ ალა მაჰმადხანი მოუკლავსთო! მკვლელების კვალს ვერ მიხვდენ, განჯის ხანს მზუ დაუბნელდა, ლაშქარიც აირია, ხანებმა სთქვეს:

ჩვენ ერეკლე შეფესთან სამტრო არა გვაქვს რა, ეხლა ჩვენნი მასთან ომის დრო არ არის, ყველამ ჩვენს საბრძანებელს უნდა უპატრონოთ.

ყველა ხანები თავთავიანთ კუთხეებისაკენ წავიდენ, თავთავიანთ ჯაროც თან წაიყვანეს. სპარსეთის ჯარი დარჩა მარტოთ, ამათგან საქართველოზე გამოლაშქრება შეუძლებელი იყო, პირველი მიტომ, რომ იგინი ცოტანი დარჩნენ, გარდა

ამისა მაჰმადხანის ლეშიც სპარსეთში უნდა წაეღოთ დასამარ-
ხავად. სპარსეთის ჯარმაც შეუძლებელად სცნო საქართვე-
ლოზე გამოლაშქრება, რადგანაც მათი ჯარის რიცხვი 8000
კაცზე მეტი აღარ იყო, ისინიც მაჰმადხანს უგულოდ უმზერ-
დენ, შიშით ემორჩილებოდნენ. სპარსეთის ჯარი უკან დაბ-
რუნდა, მაჰმადხანის ლეში წაიღეს ასე ზ ამ გვარად საქარ-
თველო გადაჩა ამ მოუსვენარ სისხლის მსმელის მეორე გა-
ლაშქრებისაგან. ვინ იცის, იქნება ამ გალაშქრებით მაჰმად-
ხანს საქართველოსთვის არაფერი დაეკლო, იქმნება მას შე-
ნანებაშიაც ჩასთვლოდა მეორედ საქართველოზე გალაშქრე-
ბა, ვინ იცის, იქმნება ქართველთ მუსრიც გაეველოთ და სა-
მაგიეროც გადაეხადნათ, იქმნება ამით ქართველთ დიდათაც
ესარგებლათ, ყველაფერი შეიძლება. ვინ იცის, ისეც შეი-
ძლება ვიფიქროთ და წინააღმდეგაც. ხოლო ჩვენ იმასაც ვი-
ტყვით, რომ მეორედ მოსვლით ალა მაჰმადხანი ვგონებთ ვე-
რას გააწყობდა, ქართველნი მასზე გაგულისებულნი იყვნენ.
სასტიკს ბრძოლას გაუწევდენ. მთლად დასცემდენ, დიდათაც
შეაწუხებდენ, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, მცხეთელმა ანდრიამ
უსამართლოს სამართლიერად მოსჭრა თავი, მის ბინძურ სის-
ხლში გაისუარა ხელი, ხოლო ამ ბინძურობის გასვრით რამ-
დენიმე სულიც დაიხსნა უბრალოდ სისხლის ღვრისაგან. და-
უჟმატებთ, რომ ქართველთ რაც უნდა ეომნათ და მტერი და-
ემარცხებინათ, მაინც თვითაც სასტიკად გაუჭირდებოდათ,
რადგანაც საქართველო ორი წლის წინეთ აოხრებული იქმნა
ამ მტრისაგან, ქართველნი ჯერ წელშიაც არ გამაგრებული-
ყვნენ, ქალაქი არ გაშენებულიყო და აბა ასე უცბათ რაღას
გააწყობდენ. გამარჯვება შეიძლებოდა ქართველთ მოხდენო-
დათ, ხოლო ამ გამარჯვებას დიდი ძალი ქართველობა კი
შეაწყდებოდა, დიდი ზარალი მოხდებოდა, დიდი არევ დარევა.

მცხეთელ ანდრიამ საქართველოში თავისუფლად მოა-
ლწია. მის ქებას ხალხში საზღვარი არა ჰქონდა, იგი მალე
წარსდგა მეფე ერეკლეს წინაშე და ყოველისფერი დაწვრი-

ლებით მოახსენა. ანდრიას თავზე ხელი გადაუსო, აქო მისი ყმაწვილ კაცობა და მერე შუბლზე აკოცა. ანდრია სადილოდ მეფესთან დარჩა, სასახლის ქალთა და კაცთა აუარებელი საჩუქრები მისცეს, მეფემ უთხრა:

შვილო, ანდრია, იკურთხოს შენი დედის ძუძუები, რომ მაგეთი კარგი, ყოჩალი მამულის შვილი გაუზღიხართ.

ანდრიამ მადლობა მოახსენა.

მეფემ ამის მშობლები მოიხმო თავისთან, საკმარისი წყალობა მისცა. ანდრიასაც კითხვა მისცა:

შენა, შვილო, ანდრია, რას ითხოვ, რითი დაგაჯილდოვო. მითხარ ჩემო საყვარელო ქართველო?

ანდრია ჭკვიანი, შორს მხედველი ყმაწვილი კაცი იყო, მასთან მწიგნობარიც, მან კარგად იცოდა თავის სხეულის გარემოება, ამიტომ მეფე არ შეაწუხა; არა ინდომა რა და ასე მოახსენა:

მე, დიდებულო მეფეო, თქვენი კარგად ყოფნის მეტი სხვა არა მსურს რა, სხვა არაფერი,—მე მსურს მწირ ბერად შედგომა, სხვა, ჩემს ცხოვრებას, აბა რა დანიშნულება უნდა ექმნეს, არაფრის, ისევ მორჩილებას ვისურვებ, რადგანაც ჯანითაც უძლური ვარ. მეფემ სდუმნა ამაზე, მერე მიუგო.

კეთილი შვილო, ნება შენი ასრულდეს.

ეს ამბავი მალე კათალიკოზს ანტონს II-ეს მოახსენეს. ანდრია ბერად შემოსეს და იოანე ნათლის მცემლის ეკლესიაში მისცეს ბინა. იქ სცხოვრებდა მოსვენებით და ქართულ წიგნების კითხვაში ატარებდა დროს. ეკლესიაში მასთან ხშირად მოდიოდნენ სხვა და-სხვა მნახვეები და პატრის სცემდენ, ყველას ენატრებოდა ანდრიას ნახვა, გაცნობა და საუბარი, ყველა ლოცავდა და ქებით ახსენებდა ანდროს სახელს და ვაჟკაცობას, როგორც საქართველოს დაუძინებელის მტრის თავის მომკვეთის და სისხლის დამღვრელის. ყველა ქართველი სიამოვნებით ამბობდა.

მართალია, ალა მაჰმადხანმაც ჩვენ დაგვარბია, მაგრამ ეს

უსამართლობა ღმერთმა მას დიდ ხანს არ შეარჩინა, მალე მოეკითხა ჩვენ სისხლის მსმელს, თვით ქართველის კაცისაგანვე მოეღო ბოლო, ჩვენის სისხლის დამლევის სისხლიც ქართველის კაცის ხელით დაიღვარა, ქართველმა მოჰკვეთა მას თავი სამართლიერად. ეხლა ჩვენ დაშოშმინებული ვართ. ჩვენს მტერს ღმერთმა არ შეარჩინა ჩვენი ცოდვები და ჩვენისავე ხელით მოეღო ბოლო. იკურთხოს ანდროს მარჯვენა. ანდრომ დიდხანს კი ვეღარ იცოცხლა, 1800 წლის შუარიცხვებში გარდაიცვალა. მისი პატიოსანი გვაშიც ჩახუტებით მიისვენა თვის გულზე იმ სამშობლო ქვეყნის მიწამ, ვის ის სიყვარულით და სიბრალულითაც ანდროამ თავის მტერს ერთის დაკვრით თავი მოაგდებინა.

აღა მაშადხანის სიკვდილის შესახებ აღმოსავლეთის ერთა ისტორიის მკოდნე რუსის მწერლები სხვა ცნობებს გარდმოგვცემენ. მაგალითებრ:

შუშის ხანს აღა მაჰმადხანი გადაეკიდა, მალე შუშას მოადგა, ქალაქი აიღო, ხანი დააპატიმრა, ამის სახლში თვით დადგა. ერთ-საღამოს, როცა ხოჯა ლოცულობდა, მის ოთახში შევიდა საღიხ ხანი შაგინსკისაო(?). ეს საღიხა უფროსი იყო შაჰის მთელის ცხოონოსანთა ჯარისაო. ყვინს ჯავრი მოუვიდა და საღიხ ხანს დაუყვირა:

— შე უმცირესო მონავ, როგორ გაბედე და ჩემს წინაშე ფეხი შემოდგი ჩემს დაუძახებლივ.

— უღირსმა მონამ შეასრულა ბრძანება თავის ბატონისა, რომელიც საფარ აღიმ გარდმომცა, მიუგო კანკალით და ცახცახით.

შაჰმა საფარ აღის დაუძახა.

— მე შენ როდის გითხარი საღიხ ხანის დაძახება?

ჰკითხა შაჰმა.

— ნახევარ საათი გახლავსთ მას შემდეგ.

— სტყუი შე ძაღლო! დაუყვირა შაჰმა და თან გულში ტყვია დაუმიზნა, მაგრამ უცბათ შეჩერდა.

— უმცირესი შონათ მონის ჭია როგორ გაბედავს ტყუილს ზეციერის მღვთის და ქვეყნიური მზის წინაშე. იქმნება მღვწე სულმა მომატყუა ჩემი ყურები, ვერ ვაიგო ბრძანება თავის მბრძანებელისა.

— თუ შენ ყურებს კარგად სმენა და გაგება არ შეუძლიანთ, მაშ მე ეგენი არ მინდა, წადი და დაგქრან. საფარ ალი გავიდა, ბრძანება მალე აღასრულეს, ყურები დასჭრეს. საღამოს შაჰი თავის ოთახში იჯდა, ამ დროს, მას რალაც მოეღანდა, საფარ ალის დაუძახა, ეს მალე მივიდა, დასისხლიანებული ყურები და თავი შეხვეული ჰქონდა.

— შენ განა ტირილსაცა ბედავ, მაღლობელი არა ხარ, რომ სიცოცხლე გაჩუქე და მარტოდ ყურები დაგეჭრა? ჩემს შოაწყალებას არ კმარაულობ. — შენ აბას, როგორ გაბედე ჩემის ოთახის გვერდით ხმა მალლა საუბარი. ხვალ ორივეს თავები დაგეჭრებათ, თქვენის და თქვენ გვარის საძაგლების თავებით შამქორის მინარას ავაგებ. გესმისთ თუ არა, გადით, წადით. საფარ ალი და აბასი გავიდნენ და მწარეთ დაღონდნენ, მერე ფიქრებს მიეცნენ. იგინი დაკავშირდნენ და იმ ღამეს თავიანთ მტანჯველს ჰილის დროს თავი მოსჭრეს, მისი გვირგვინი გაქურდეს, სხვებმაც სახლი აიკლეს, ჯარი დაიშალა და უკან დაბრუნდა.

ეს ამბავი აწერილი აქვს დუბროვინს, აქედამ პოტომაც ისარგებლა. დუბროვინი დამ 1867 წ. „ცისკარში“ დაიბეჭდა ცნობა და პოტოლამ ბ. ი. ბაქრაძემ სთარგმნა და „მოამბეში“ დაბეჭდა. დუბროვინისაგან ეს ცნობები ჩვენ შეხამებულათ მიგვაჩნია, ასევე პოტოსი, საოცარია. ქართული ენა და მწიგნობრობა მათ არ იცოდენ და ქართველების შესახებს კი სწერდენ. განა შესაძლებელია, რომ ალა მაჰმადხანს თავის ცხენოსანთა ჯარის უფროსის სადის ხანისთვის ისე მიემართნა, როგორც სწერენ, არა გვგონია, მართალია ყვინი აზიური დესპოტ ტირანი იყო, მაგრამ მაინც იგი ვერ გაუბედავდა ისე ხსენებას, რადგანაც ცხენოსანთ ჯარის უფროსი ყოველ-

თვის გვერდს ეყოლებოდა. ესენი საღიხას და ყურებ დაჭრილთ გვარტომობის შესახებ არას გარდმოგვცემენ. ჩვენ, ჯდრე, ყველა ქართველის მოხუცისაგან შევიტყობდით, რომ ყვინს ქართველებმა მოსჭრეს თავიო. საღიხას ამბები თვით ირაკლი II-ის და გიორგი XII-ის შვილებს და შვილის შვილებსაც უამბნიათ, ეს ამბები რუსეთში მყოფ პ. იოსელიანსაც შეუტყვია, საღიხას სახელს და ცნობებს ესეც ახსენებს ერთს ნაწერში. ისიც კი უნდა მოგახსენოთ, რომ 1795 წ. შემდეგ, ქართველთა, თფილისში, მეფის სახლში კრება ქმნეს და საერთოდ გადასწყვიტეს, რომ შაჰი ქართველთ თვით სპარსეთში მოეკლათ, იქვე უნდა აეგოთ მისთვის ანდერძი. ამ საქმის შესრულებისათვის კაცებიც იქმნენ ამორჩეულნი, მათ დაუყოვნებლივ უნდა შესრულებინათ ერის დავალება. მართალია ეს იქ ვერ მოხდა, შაჰი სპარსეთიდან დაიძრა და წამოვიდა, მაგრამ მაინც საქმე ისე იყო მოხერხებული, რომ იგი გზაში უნდა მოეკლათ, ორის პირისთვის რომ მას ყურები ატ დაეჭრა და ამას არ გამოეწვია მისი სიკვდილი, მაინც იგი შუშას ვერ გამოახწევდა. საღმე გზაში გაუთავდებოდა ღღე. ამის მოკვლის ამბავი გრაფმა გუდოვიჩმა რუსეთის იმპერატორსაც აუწყა (1797 წ. 20 ივნისს), მომკვლელთ ვინაობას კი არ მოიხსენებს. ჩვენ ჩვენის მოსაზრებით უფრო ქართულ ცნობებს და გარდმოცემას ვემყარებით, ასეც ამბობდენ ხოლმე: ხანის მკვლელნი ოთხნი იყვნენო, ორი ქართველი იყო და ორიც შუშელი სომეხი, ამათ წაახალისეს საღიხა და ამათის ქადაგებით მოსჭრეს თავი საღიხამა და მისმა ამხანაგმაო. როგორც გნებავდეთ, თქვენ ეს ისე მიიღეთ, მე კი მიტომ მოვიყვანე აქ, რომ მით ქართველი ერის სულიერი მდგომარეობის ცნობები და განძრახულებანი თავის მტერზედ არ დაკარგულიყო. აქ უმთავრესი მნიშვნელობა ერის გულის თქმას ეძლევა და მრავალ ფეროვან დრტვინვას.

ფ. ჯ.

რაჟდენ ბარამიძე

ვინც-კი თვალ-ყურს ადევნებს ქართველ ერის წარმატების საქმეს და ანუ ქართული მწიგნობრობის (საქმეს) აღორძინებას ამ უკანასკნელ წლებს, იმას უეჭველია რაჟდენ ბარამიძის ხსენებაც ეცოდინება.

რაჟდენ ბარამიძე იყო ახალ გაზრდა გურული, მორჩილი, საბეროთ შემდგარი და მომავალში დიადის მამულის შეილობის ასპარეზის მომპოვებელიც. სრულიად ნორჩი, სრულიად ახალ გაზრდა შეუდგა მწირობის და მორჩილების საქმეს. მისი სწავლა განათლების კერა მონასტრის კედლებთ შორის აღდნო, მისი დახშული გონების სინათლემ იქ მიიღო ბრწყინვალე სხივი, იქ შეიმოსა ქართულის ანბანის სურვილით და სიყვარულით, იქ გაიღო მისთვის მეცნიერების კარი. რამდენიმე ხნის შემდეგ, სრულიად ახალგაზრდა მორჩილი, რაჟდენ ბარამიძე, თავისს სარბიელზედ შესამჩნევ თვალ-ხილულ და გრძნობიერ ქართველად აღმოსჩნდა, იგი მალე მიხვდა თავის ერის და ქვეყნის დაცემულს მდგომარეობას, ეს მიხვედრა მისს გულსა ლახვარივით შეემსქვალა, იგი დიადმა გულის კვნესამ მოიცვა, იგი დრტვინვას მიეცა, ასეთის ძალოვნების სახმილებისაგან აშლილი ქართულ მწიგნობრობაშიაც დახელოვნდა.

მალე ქართულ ენაზედ წიგნების ბეჭედაც დაიწყო. ჯერეთ ბეჭედა საზოგადო წმინდანების ცხოვრება და შემდეგ საქართველოს წმინდანების და მეფეების ცხოვრებასაც მოსკიდა ხელი, უკანასკნელ იგი იწყებდა ჩვენის ქვეყნის შესახებ ისტორიული წიგნების ბეჭედვას და სხვათა შორის ჯერ-ჯერობათ წმ. ნინოს ცხოვრებაც დასტამბა, რაც ხალხში მალე გასაღდა და მის მეორე და მესამე გამოცემაც იქმნა. ასეთი წიგნების ბეჭედვის ნატვრა რაჟდენის მამულის სიყვარულით აღვსილ გულის სიღრმეში მრავლად ეწყო, იგი ძლიერ ბევრს წიგნებს დასტამბავდა. ქართული წიგნების ბეჭედის დროს, იგი კარგათ განვითარდა ქართულს ისტორიაშიც,

ნამეტურ საქართველოს საეკლესიო ისტორიაში. იგი მოგზაურობდა სოფლიდამ სოფელს, ძველს ტაძრებში, იქიდან იღებდა ძველ წარწერებს, სხვა და სხვა მხატვრობის სურათებს და დედნებთან სისწორის შეთანხმებით და შედარებით სავსე თფილისში ჩამოაჭონდა და ამრავლებდა.

იგი აგროვებდა სხვა და სხვა ძველ ნივთებს, ძველს ცნობებს ქართველ განვლილ დროთა შესახებ. მანვე მოიპოვა ხატი დიდებულის თამარ დედოფლის, რომელ წმიდა დედაც შესაფერის და ისტორიულის კანონიერის წმიდის საბიერებით არის დახატული, ისე, როგორც ეს მნათობი ქართველ ერსა სწამს, რაჟდენმავე ცნობები შეკრიბა ყველა იმ ძველ ტაძრების და ეკლესიების, რაც კი ოდესმე ქართველების ყოფილა და შემდეგ ჟამთა ვითარების მეოხებით სხვებს დაუკავებიათ. იგივე ჰკრებდა ცნობებს ქართველთა გათათრების და გასომხებისას. საქართველოს ისტორიის სიყვარულმა მისს გულში წმინდა მამულისშვილობის ლამპარი აღანთო.

რაჟდენმა კარგად გაიცნო ქართული სამოქალაქო მწერლობაც. უკანასკნელ მას გულს უწყალებდა ქართველთ კათოლიკეთ გადაგვარების საქმე. ხოლო მათ პატარებს კი პატივს სცემდა წმიდა ქართველობისათვის.

მას ცხარედ ატირებდა და აკვნესებდა დასავლეთ საქართველოს დაღუპვა, ქართველთ გათათრება, ქართული ენის მოსპობა. მწარედ კვნესდა და ვალალებდა ჩვენის ძველის წიგნების ბედს და იღბალს, რაც ამ დღით აქაიქ იხვევა მეწვრიმლის დუქნებში და რის ნაშთები თვითაც ბევრი შეკრიბა. მისგან შეკრებილის ისტორიულის ცნობების მრავლად იბეჭდებოდა „ცნობის ფურცელში“ — „ივერიაში“ და „მწყემსში“ ეს მწირ მორჩილი იქამდის აღვსილი იყო საქართველოს ერის სიყვარულის წყურვილით, რომ იგი ყოველი ქართველის უძღურის გამო თითქმის ტიროდა ხოლმე, თვით უძღური და უმწე მალამოთ ეფინებოდა თვისგან ნახულ-ტანჯულ და სიცოცხლით გვემულ ლატაკ ქართველს. ყოველი ქართველის

მწუხარება და სილატაკე მას მწარედ აკენესებდნენ, დიდად აღარდებდნენ და ატირებდნენ. იგი საქართველოს და ქართველი ერის სიყვარულში დაღვედა თავისს დღეს, თავისს ტკიბილ სიცოცხლეს, მის შეძლების და გვარად გაგიჟებით უყვარდა ქართველი ერის განათლება, ძველი მწერლობა და ქართველთ ბრძენ მწერალ-კაცნი, მათის ხსენებით ვნეტარებო იტყოდა რაჟდენი.

იგი იყო სუფთა მორჩილი, იყრ თავაზიანი და ყველას პატივის მცემელი. ცალ ხელში ჩანთა ეჭირა და ცალ ხელში წიგნები, დადიოდა მთაში, ხეობიდან ხეობაში, ბარიდან ბარიში და წიგნებს ავრცელებდა, ზოგს ჰყიღდა, უმეტესს მუქთად არიგებდა. მან კარგად შეიგნო ერის განვითარების მნიშვნელობა და მისი იარაღის ხმარება, ამიტომ მან ქართლსა და კახეთში ბევრს ისეთ მიყრღებულს კუთხეში მიაღწია და შეიტანა წიგნები, სადაც ათადან ბაბადან ქართული ანბანი თვალითაც არ ენახათ.

ყოველს სასიკეთო მხარესთან რაჟდენს ის აღმატებული თვისებაც ჰქონდა, რომ არა ქართველთაგან დაბეჭდილ სიზრმის ახსნებს და სხვა ასეთ წყეულ წიგნაკებს სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა. მათი მოსპობა სულით და გულით ენატრებოდა. სწორედ ეს სწავადა მას, რომ იგი მთელს ქართლსა და კახეთში არაფერ ობას არ დასტოვებდა. უსათუოდ წიგნებით წავიდოდა, ხშირად 50 ვერსის სიშორეზედ ფეხით მიდიოდა და წიგნებიც ზურგიით მიჰქონდა. რამდენსაც ყიღდა იქ, იმაზე მეტს მუქთად არიგებდა. აქ ყველას ვერ მოვსთვლით. მოკლედ ვიტყვით, რომ მას დიდი მომავალი ექადდა, მწერლობაშიაც თავს გამოყოფდა და წერასაც დაიწყებდა, ამის ნიშნები მან უკვე „ივერიაში“ და „ცნობის ფურცელში“ გვაჩვენა, იგი ბევრს, ძლიერ ბევრს სამსახურს გაგვიწევდა. 1900 წ. მაისის გასულს, თბილისიდან ქართლში წავიდა თავისს საქმეზე მავალი, ერთის ობიდან მეორესკენ ვაიმე გზავრა, სოფ. ხოვლისკენ, ერთის ძველის ტაძრის სანახავად.

და აღსაწერად, თან ქართული წიგნები წაიღო, ღურბინდი და საჭირო ქაღალდები, წავიდა, მივიდა დანიშნულ ალაგას, თუ არ მივიდა ამის ჩვენ არა ვიცით რა, აგერ ეს მერვე თვეა, რაც ეს წრფელი მშრომელი და ჩ.ენთვის დიდად დანაკლისი მორჩილი აღარა სჩანს, თითქოს ცამ ჩაჰყლაპა, ისე დაიკარგა მისი კვალი, მისი ცხოვრების ცნობა. კაცმა არ იცის საით წავიდეს, ვის ჰკითხოს და რა შეიტყოს ამ უბედურად დაღუპულის თუ არ დაღუპულის შესახებ. ასეა, თუ ისე რაჟდენი, რამდენადაც თავის თავისთვის დაიღუპა, იმაზე მეტად და საგრძნობიერად დაეკარგა თავისს სამშობლო ქვეყანას და მისს დაქვეითებულ ერს, რომელსაც იგი თავ გადადებით ემსახურებოდა და ვისის სიყვარულითაც მას გული და სულიც გამსკვალული ჰქონდა. არ უწყით თუ სად წავიდა ეს კაცი და სად ჩაიყლაპა ასე ანაზღა და ბნელად! ზოგნი ამბობენ, რომ ოსებმა მოკლესო, ზოგნი ამბობენ, სადაც ის წავიდა იქ ისეთი საშიშარი ტყეებია და იგოდენი ძლიერი ნადირია, რომ მას ნადირი შესჭამდაო. ხსენებულ მთის ძველს ტაძარში რაჟდენის ჩანთა აღმოსჩნდა, ქუდი და თავფებისაგან შექმული წიგნები. ეხლა შევიტყეთ, რომ უბედური რაჟდენი ერთ ეკკლესიის ნაწერების გარდმოსაღებათ მალლა ასულა და გადადების დროს ძირს ჩამოვარდნილა და მომკვდარა. ამის შესახები ცნობა ადგილობრივ გაზეთშიაც იყო დაბეჭდილი, თუმცა არც ამ ცნობებში იყო კარგად განმარტული. ნათლად არაფერი სჩანს. დიდი, მეტად დიდი დანაკლისი დაიკარგა ჩვენთვის. ზოგმა იქმნება დაწუნებით სთქვას, რომ რაჟდენი რა იყო და იგი რა უნდა ყოფილიყო, გარდა უბრალო უსწავლელ მომაკვდავის მეტიო. დიახ, მართალია, სასწავლებლის კარი მას არ ენახა, მან მონასტერში შეისწავლა ანბანი, იქ გაიხსნა მისი გზა და კვალი, მაგრამ იგი იყო მახვილ გონიერი და თვების შრომით და ღწვით განვითარებული, მასზედ არა ვის რა დაუხარჯავს, იგი იყო ისეთ მღვდელ-მთავართან, როგორიც ყოველად სამღვდელიო აღექსანდრე ბრძანდება, შე-

მდეგ ლეონიდს ახლდა და უკანასკნელ დროებში კირონთან, ვისგანაც მან ბევრი რამ ავი და კაი შეიტყო, გონების წარმატებით შეიმოსა, რიგიან აღამიანად აღმოსჩნდა, წრფელს მამულისშვილად. თვით 24 წლის იქმნებოდა. ვინც კი ჩვენი მწიგნობრობის გავრცელების საქმეს თვალს ადევნებს ის ამ უდროვოდ დაღუპულ მორჩილის გამოსაღმებას დიდს დანაკლისად მიიღებს. ადვილი საქმე არ არის ჩვენში წიგნების ბეჭდვა, სოფლიდგან სოფელში ფეხით სიარული, მძიმე წიგნებით სავსე ტომრის ტარება და ისიც. წიგნების ზოგი გასყიდვა უბრალო ფასად და ზოგისაც მუქთად დარიგება. განვიმეორებ, რომ რაჟდენის დაკარგვა შესამჩნევად მიმაჩნია. მისგან მოპოვებული მარტოდ თმარ მეფის სახე ღირს უკვდავ განძათ.

ფ. ჯ.

947.922

ჭ 551

ზ. ჭიჭინაძე

ძეგრე თუმანოვის ქუჩა, სახლი № 30.

ფასი 10 კაპ.

იბეჭდება და მალე გამოვა ქართველების გათათრება დასავ-
ლეთ საქართველოში.